

Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПСИХОЛОГІЇ:

**Збірник наукових праць Інституту психології
імені Г.С. Костюка НАПН України**

Том VI

ПСИХОЛОГІЯ ОБДАРОВАНОСТІ

Випуск 15

**Київ-Житомир
Вид-во ЖДУ ім. І. Франка
2019**

Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. Том VI: Психологія обдарованості. – Випуск 15. – Київ-Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2019. – 459 с.

Головний редактор:

дійсний член НАПН України, доктор психол. наук, професор **С. Д. Максименко**

Заступник головного редактора: дійсний член НАПН України, доктор психол. наук, професор **Н. В. Чепелєва**

Відповідальні секретарі: канд. психол. наук, ст.н.с. **Н. В. Слободяник** (друкована версія), канд. психол. наук, ст.н.с. **О. Л. Вернік** (електронна версія)

Редакційна колегія:

Моляко В. О., дійсний член НАПН України, доктор психол. наук, професор; **Карамушка Л. М.**, член-кореспондент НАПН України, доктор психол. наук, професор; **Кокун О. М.**, член-кореспондент НАПН України, доктор психол. наук, професор; **Смульсон М. Л.**, член-кореспондент НАПН України, доктор психол. наук, професор; **Максимова Н. Ю.**, доктор психол. наук, професор; **Москаленко В. В.**, доктор філос. наук, професор; **Піроженко Т. О.**, доктор психол. наук, професор; **Швалб Ю. М.**, доктор психол. наук, професор; **Музика О. Л.**, канд. психол. наук, професор; **Кісарчук З. Г.**, канд. психол. наук, ст.н.с.

Члени міжнародної редакційної колегії:

Антон Фабіан, професор, доктор габілітований, завідувач кафедри соціальної роботи, Університет Павла Йозефа Шафарика в Кошицях (Словаччина); **Марек Палюх**, професор надзвичайний, доктор габілітований гуманітарних наук, завідувач кафедри соціальної педагогіки в Інституті педагогіки Жешівського університету (Польща); **Євген Глива**, професор, доктор філософських наук з психології, іноземний член НАПН України, (Австралія); **Роман Трач**, професор, доктор філософських наук, іноземний член НАПН України (США); **Альфред Прітц**, професор, доктор з психології та педагогіки, ректор університету ім. Зігмунда Фрейда (Австрія)

Редакційна рада тому: **Музика О. Л.** (відповідальний редактор), канд. психол. наук, професор; **Власова О. І.**, доктор психол. наук, професор; **Коваленко А. Б.**, доктор психол. наук, професор; **Рибалка В. В.**, доктор психол. наук, професор; **Сердюк Л. З.**, доктор психол. наук, професор; **Ставицька С. О.**, доктор психол. наук, професор; **Горбунова В. В.**, доктор психол. наук, доцент; **Климчук В. О.**, доктор психол. наук, доцент; **Корольов Д. К.**, канд. психол. наук, доцент; **Чекрижова М. М.** (відповідальний секретар).

Рекомендовано до друку рішенням вченої ради Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України (протокол № 4 від 25.03.2019 р.)

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації серія КВ № 17847-6693ПР від 10.06.2011 р.

Збірник внесено до Переліку наукових фахових видань України в галузі психологічних наук (Наказ МОН України № 1021 від 7.10.2015 р.)

ЗМІСТ

Аршава І. Ф., Кутєпова-Бредун В. Ю. Опис та адаптація опитувальника «Коротка шкала вимірювання стану потоку» (Ф. Рейнберг, Р. Воллейер).....	6-15
Біла І. М. Сім'я як простір формування цінностей дитини.....	16-24
Данилюк І. В., Шиковець С. О. Проблема впливу етнолінгвістичної ідентичності на психологічне благополуччя та здоров'я особистості.....	25-32
Дубчак Г. М. Психодіагностична модель прогнозування рівнів професійної стресостійкості майбутніх фахівців соціономічних професій.....	33-40
Єршова-Бабенко І. В. Явище і механізм «неврахованого суб'єкта/продукту» в поведінці обдарованої особистості: психологічний аспект (основи психосинергетики).....	41-48
Єршова-Бабенко І. В., Кривцова Н. В. Психологічні ресурси обдарованої особистості, схильної до інноваційно-дослідницької діяльності, з позицій психосинергетики (Діагностична К-методика «Видалення зайвого»).....	49-62
Івашкевич Е. З. Здібності особистості до виконання певного виду діяльності як складові компоненти її соціального інтелекту.....	63-74
Кондратенко Л. О., Манилова Л. М. Нові проблеми в психології, породжені впливом цифрових технологій на людину.....	75-86
Кутішенко В. П., Ставицька С. О. Рефлексія як метаздібність до вибудовування цілісності життя та успішності спілкування майбутніх фахівців.....	87-98
Лозова О. М., Паламарчук М. Є. Абревіація як мнемотехнічний прийом запам'ятовування інформації студентами.....	99-106
Москаленко В. В. Особливості когнітивного компоненту творчого мислення в процесі розв'язання суб'єктом надситуативної проблемності.....	107-113
Сердюк Л. З. Фактори внутрішньої мотивації та самодетермінації учіння студентської молоді.....	114-122
Музика О. Л. Методика «Профіль ціннісної свідомості обдарованої особистості»: теоретичні передумови й результати апробації.....	123-137
Балахтар В. В. Ціннісні орієнтації як показник професійного становлення фахівців з соціальної роботи.....	138-147
Володарська Н. Д. Почуття благополуччя у контексті психології цінностей особистості.....	148-155

Гоцуляк Н. Є., Славіна Н. С., Ренке С. О.	
Креативність як показник розвитку професійної діяльності викладача ЗВО.....	156-162
Губенко О. В.	
Застосування теорії креативного каталітичного полісемантичного поля в дослідженні психосемантичних механізмів наукового відкриття (інтегративний підхід).....	163-169
Зарембо Н. О., Малиш В. Є.	
Роль емоційної саморегуляції в підвищенні інклюзивної готовності педагогів.....	170-180
Кордунова Н. О., Дмитріюк Н. С.	
Роль емоційного фактора в міжособистісній взаємодії студентів.....	181-188
Коханова О. П., Столярчук О. А.	
Особистісний потенціал як засіб самореалізації сучасної молоді.....	189-196
Кузнецов О. І.	
Взаємозв'язок духовного інтелекту і духовних цінностей особистості.....	197-207
Лантух І. В.	
Моделювання процесу розвитку особистісної надійності суб'єктів підприємницької діяльності.....	208-217
Левицька І. М., Попіль М. І.	
Концептуальна модель образу фізичного Я дівчат раннього юнацького віку.....	218-228
Литвиненко О. О.	
Особистісні чинники формування навичок довгострокового планування у підлітків.....	229-236
Мазяр О. В.	
Валідність психологічного дослідження: математика абсурду.....	237-244
Музика О. О.	
Смисложиттєві орієнтації та самоефективність у ціннісному розвитку музично обдарованих студентів.....	245-255
Назар М. М.	
Психологічні потенціали віртуального навчання у постіндустріальному суспільстві....	256-265
Никончук Н. О., Хохлова К. І.	
Порівняльне дослідження образу України в етнічній свідомості молодших школярів та підлітків.....	266-278
Нікітіна І. В.	
Індивідуальний підхід до особистості студентів-першокурсників у процесі адаптації: результати експерименту	279-289
Пенькова О. І.	
Психологічні чинники процесу саморегуляції особистості у системі суспільних взаємин.....	290-297
Подоф'єй С. О.	
Особливості формування емоцій та емоційного вигорання у педагогів.....	298-304
Портницька Н. Ф., Хомутовська О. В.	
Образ інтимного партнера у свідомості юнаків: ціннісні аспекти.....	305-312
Руденок А. І., Максимчук К. І.	
Спонтанність як важлива складова самоактуалізації.....	313-320

Савиченко О. М., Міров Д. Р.	
Психічне здоров'я юнаків з різним рівнем розвитку ігрової інтернет-залежності.....	321-328
Сторож О. В.	
Теоретичні основи вивчення творчої соціалізації особистості.....	329-339
Терещенко Л.А., Петровська Т.В.	
Психологічний підхід до визначення поняття «психічне здоров'я» суб'єктів взаємодії в освітньому просторі.....	340-348
Ткачишина О. Р.	
Обдарованість особистості у контексті вивчення проблеми соціальних стереотипів.....	349-356
Чайка Г. В.	
Особистісна автономія і позитивні стосунки з іншими у підлітковому віці.....	357-367
Чиханцова О. А.	
Життєстійкість самодетермінованої особистості.....	368-375
Шамич О. М.	
Психологічні фактори суб'єктивного благополуччя паралімпійців.....	376-384
Шаумян О. Г.	
Духовність менеджерів освіти як чинник гармонізації управління.....	385-392
Боковець О. І.	
Порівняльний аналіз конструювання концепту «інноваційний потенціал» студентами «інноваторами» та «консерваторами».....	393-403
Курбатова А. О.	
Особистісні чинники мотивації навчання студентів з інвалідністю у закладах вищої освіти.....	404-413
Нечасєва О. С.	
Становлення й розвиток ціннісної сфери молодших школярів з ознаками інтелектуальної обдарованості.....	414-422
Окнова А. С.	
Психологічні особливості розвитку креативності підлітків.....	423-429
Поканевич О. А.	
Програма формування психологічної готовності до професійної діяльності майбутніх пожежних-рятувальників.....	430-441
Чудакова О. М.	
Особливості та проблеми педагогічної взаємодії між вчителем і обдарованими школярами.....	442-453

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ВИВЧЕННЯ ТВОРЧОЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ

Сторож О.В. Теоретичні основи вивчення творчої соціалізації особистості. Статтю присвячено теоретичним основам вивчення творчої соціалізації особистості. Здійснено аналіз наукових джерел, що розкривають погляди на «пасивну» і «активну» соціалізацію. Зокрема, проаналізовані активні й пасивні реакції формування середовища «під себе» (процес асиміляції) і пристосування під уже існуючі умови (активна роль середовища – процес акомодатії), які протікають паралельно, існують в єдності і важливі для реалізації цілей. Досліджено поняття «соціальна творчість», «соціальна креативність», «соціальна обдарованість». З'ясовано, що ці поняття розкривають соціальну перетворювальну сутність суб'єкта в процесі взаємодії з самим собою і з оточуючими об'єктами. Розкрито зміст понять «творча адаптація», «творча дезадаптація», «творча адаптованість». З'ясувалося, що деякі змістовні та процесуальні характеристики адаптації й творчості містять як спільні, так і відмінні риси. Основним вихідним моментом обох процесів дослідники визначають *проблемну ситуацію*, яка нібито «дає старт» для включення як адаптаційних так і творчих механізмів. Проаналізовано, що поняття «*творча адаптація*» характеризується новим, оригінальним пристосуванням індивіда до соціального швидкоплинного середовища, створюючи соціально цінні і нестандартні продукти, успішно самореалізовуючись у ньому на підставі незахисних адаптивних механізмів. Цей вид адаптації існує як інноваційний, з творчо соціальним підходом і складає основу для розвитку творчої соціалізації особистості.

Ключові слова: соціалізація, адаптація, творча соціалізація, творча самореалізація, акомодатія, асиміляція, соціальна творчість, творча обдарованість, творча адаптація, інтелектуальна обдарованість.

Сторож Е.В. Теоретические основы изучения творческой социализации личности. Статья посвящена теоретическим основам изучения творческой социализации личности. Осуществлен анализ научных источников, раскрывающих взгляды на «пассивную» и «активную» социализацию. В частности, проанализированы активные и пассивные реакции формирования среды «под себя» (процесс ассимиляции) и приспособление под уже существующие условия (активная роль среды – процесс аккомодации), которые протекают параллельно, существуют в единстве и важны для реализации целей. Исследовано понятие «социальное творчество», «социальная креативность», «социальная одаренность». Выяснено, что эти понятия раскрывают социальную преобразующую сущность субъекта в процессе взаимодействия с самим собой и с окружающими объектами. Раскрыто содержание понятий «творческая адаптация», «творческая дезадаптация», «творческая адаптированность». Выяснилось, что некоторые содержательные и процессуальные характеристики адаптации и творчества содержат как общие, так и отличительные черты. Основным исходным моментом обоих процессов исследователи определяют проблемную ситуацию, которая якобы «дает старт» для включения как адаптационных так и творческих механизмов.

Проанализировано, что понятие «творческая адаптация» характеризуется новым, оригинальным приспособлением индивида к социальной, быстро меняющейся среды, создавая социально ценные и нестандартные продукты, успешно проходя самореализацию в ней на базе незащитных адаптивных механизмов. Этот вид адаптации существует как инновационный, с творчески социальным подходом и составляет основу для развития творческой социализации личности.

Ключевые слова: социализация, адаптация, творческая социализация, творческая самореализация, аккомодация, ассимиляция, социальное творчество, творческая одаренность, творческая адаптация, интеллектуальная одаренность.

Постановка проблеми. Сучасне суспільство переживає багато криз, починаючи з екологічних, економічно-політичних, психолого-педагогічних і інформаційних, що певним чином відображається на розвитку і творчій реалізації майбутнього покоління та кожної особистості. В теренах інформаційного буму, швидкості життя і великої кількості буденних задач особистість часом губиться і втрачає свій особистісний потенціал, свою природу, свою творчість, яка є даром і адаптаційним механізмом у вирішенні будь-яких соціальних задач. Для прояву свого таланту, обдарування людині необхідно відчувати, розуміти, приймати і любити себе, що стає базою для творчої соціалізації у суспільному круговороті.

Аналіз останніх публікацій. Для нашого наукового дослідження важливими є адаптивно-розвивальна (Дж. Дьюї, В. Кукарц), гуманістична (А. Маслоу, К. Роджерс), діяльнісна (Г. М. Андреева, Л. С. Виготський, В. В. Москаленко, В. Т. Циба) концепції соціалізації особистості у розумінні взаємодії з оточуючим середовищем шляхом зміни адаптацій у кожній царині життєдіяльності і життєтворчості, яка триває впродовж всього життя. Ці моделі соціалізації на основі механізму освоєння нових соціальних ситуацій орієнтовані на формування творчої, мобільної особистості. Основною базою у вивченні *творчої соціалізації* особистості стали дослідження В. О. Моляко щодо творчої діяльності особистості, її вміння розв'язувати складні, нестандартні задачі та проявляти відповідні стратегії у всіх сферах життя. Також важливими є дослідження Л. В. Коломийченко і О. А. Туріної щодо *творчої соціалізації* та індивідуалізації, в створенні людиною себе і нової культури в умовах мінливого соціального буття [5; 8; 11].

Формулювання мети і завдань статті. Мета статті – здійснити теоретичний аналіз основних позицій прояву творчої соціалізації особистості.

Виклад методики і результатів дослідження. Науковці в сфері соціальної психології Дж. Дьюї, Р. І. Мокшанцев, А. Маслоу, В. В. Москаленко, Л. Е. Орбан-Лембрик, Г. Олпорт, О. О. Реан, Дж. Роджерс, В. Т. Циба) розглядають соціалізацію не лише як адаптацію особистості до певного соціуму, а й як активність і вибіркове творче ставлення особистості до середовища. Успішною соціалізацією, вважається ефективна адаптація людини до суспільства і здатність певною мірою протистояти суспільству, тому, що заважає її саморозвитку і самоствердженню [11].

Дослідження В. О. Моляко показують, що для здійснення соціально-економічних перетворень, розв'язання надзвичайно складних та нових завдань людині сьогоdnішнього, а тим більше завтрашнього дня, вже не просто бажано, а необхідно оволодіти творчими вміннями, стратегіями і тактиками як інструментарієм не тільки у

професійній, а навіть у повсякденній діяльності. Творчий потенціал людини реалізується цілісними процесами, найбільшу роль в яких відіграють творчі мисленнєві компоненти та компоненти уяви. Творчі мисленнєві процеси, що включають основні цикли – створення задуму та його реалізацію, гіпотези, – детермінуються й організуються стратегіями – унікальними особистісними утвореннями, системами, які водночас відображають генетичні й набуті настанови, диспозиції, навички та вміння різного масштабу та суб'єктивного забарвлення і, певним чином, адаптуються в конкретних умовах творчої діяльності [7; 8].

Л.Е. Орбан-Лембрик у контексті соціалізації особистості і періодів творчості особистості, зауважує, що кожен стабільний чи нестабільний період розвитку соціального середовища і суспільства загалом впливає на процес соціалізації особистості з урахуванням її творчих можливостей і здатності їх вдало реалізовувати, тому і виникають різні види, типи, підтипи особистостей з різною адаптацією і творчою реалізацією.

Слід звернути увагу на ряд позицій щодо розмежування соціалізації на *пасивний процес*, який характеризується підкоренням особистості суспільним нормам, законам, настановам, і на *активний процес*, який характеризується творчим внесенням змін у соціальне середовище (нові норми, стратегії тощо).

У контексті регулятивно-детерміністської концепції соціалізації В.Т. Циби [11], слід зазначити, що діяльність людства має бути спрямована на відтворення цінностей життєвого середовища під свої біо- і соціогенні потреби. Це означає, що реалізація соціогенних потреб може відбуватися *пасивним способом*, який виявляється у засвоєнні інформації, споживанні інформаційної цінності (скажімо, прочитання книжки), і *активним способом*, у ході якого твориться інформація, створюється інформаційна цінність (скажімо, написання книжки). Саме реалізація соціогенної потреби активним способом зумовлює відтворення і творення штучного ціннісного середовища, що є смислом життєдіяльності особистості, способом її реалізації.

В.А. Роменець [11] доводить, що регулятивні механізми доцільної поведінки живих істот можна розділити на *адаптивні* й *творчі*. Адаптація полягає в такому пристосуванні до середовища, коли організм змінюється, а середовище залишається незмінним. Творчість передбачає активну зміну середовища людиною. Все її життя складається з процесів адаптації й творчості, які взаємодіють між собою.

З позиції Г. Алдера [1] активні й пасивні реакції формування середовища «під себе» і підлаштування під уже існуючі умови (активна роль середовища) протікають паралельно. Висновок зі сказаного можна зробити такий: обидва типи процесів (*активні* й *пасивні*, *творчі* й *нетворчі*) важливі для реалізації цілей, які ми ставимо перед собою. Потрібно лише знати, як це зробити. Обидві функції, *творча (активна)* і *адаптивна (пасивна)* – існують в єдності.

У свою чергу Н. Ф. Голованова [11] вважає, що процес соціалізації завжди включає два плани дії підростаючої особистості: *адаптацію до соціуму* (пристосування себе до навколишніх впливів, умов, обставин, що будується на вродженому механізмі саморегуляції людини) і *самовизначення в соціумі* (активна позиція, що припускає оцінку того, що відбувається навколо, відбір запропонованих обставинами впливів, прийняття їх або опір їм).

Дослідження О.Г. Карпенко [11] також розкривають те, що реалізація себе особистістю може здійснюватись на двох рівнях: *репродуктивному* і *творчому*. На *репродуктивному* рівні здійснюється найпростіший спосіб самореалізації, коли суб'єкт зберігає певне співвідношення з оточенням, середовищем, не ігноруючи їх, але при цьому зберігаючи себе як цілісність. Другий рівень самореалізації – *творчий* – це процес самовиховання, перетворююче ставлення до себе, розвиток особистісних якостей не лише заради власних потреб, а й заради потреб, інтересів конкретного соціуму, спільноти, і, якщо актуалізація внутрішніх сил у першому випадку здійснювалася ніби «примусово» і не завжди була бажаною суб'єктові, то на творчому рівні внутрішні сутнісні сили особистості актуалізуються самою особистістю.

Працюючи в сфері психології загальних здібностей В.М. Дружинін [3], зазначив, що коли високий інтелект сполучається з високим рівнем креативності, то *творча людина частіше всього добре адаптована до середовища*, активна, емоційно врівноважена, незалежна, тощо. Навпаки, при співвідношенні *креативності з невисоким інтелектом*, то людина зазвичай *невротична, тривожна, погано адаптована* до вимог соціального середовища. Співвідношення інтелекту і креативності призводить до вибору різних сфер соціальної активності і творчої реалізації.

В.С. Юркевич [11] провела власні дослідження творчо обдарованих людей, які не знайшли собі місця в суспільстві. Виявилось, що серед молодих людей, які не зуміли (а може бути, що не бажали) пристосуватися до суспільства, було творчих людей на багато більше, ніж у звичайній молодіжній групі. Саме тому, якщо *інтелектуальну обдарованість* дуже багато хто визначає як здатність до адаптації, до пристосування, то *творча обдарованість*, навпаки, і полягає в тому, що звичайні норми, звичайні закони пристосування для неї не підходять. Немає ніякого сумніву, що *творчо обдаровані люди й інтелектуально обдаровані* – це різні типи особистості, а тому й різні типи обдарованості.

Л.С. Смолінчук [11] виділяє дві протилежні життєві позиції особистості. Перша – це ставлення до життя як до вже *поставленої (суспільством, традиціями) задачі*. Друга життєва позиція полягає у відношенні до життя як до *творчої задачі*, в якій людина сама свідомо обирає цінності й цілі свого буття, самостійно знаходить засоби їх досягнення.

Досліджуючи активну і пасивну соціалізацію, слід також звернути увагу на відому концепцію Ж. П'яже щодо процесів акомодатії і асиміляції, яку часто інтерпретують сучасні науковці. Так, Г.О. Балл, відмітив, що на достатньо високому рівні особистісного розвитку асиміляційна активність реалізується в тому, що суб'єкт з істоти, яка засвоює соціальний досвід, перетворюється у творця цього досвіду. У свою чергу, О.Л. Музика [9] зауважує, що окрім пристосування до вимог суспільства, зокрема до соціальної групи (процес акомодатії), творчо обдарована людина включає ще один, не менш важливий аспект (процес асиміляції) і сама впливає на соціальне середовище, змінює його. Процес соціальної адаптації за О.Л. Музикою – це єдність асиміляції та акомодатії, а не механічне узгодження цінностей суспільства та особистості, чи, механічне присвоєння особистістю суспільних цінностей. Розглядаючи специфічну точку зору Г. С. Батищева на природу відносин творчості й діяльності, зауважуємо наявність двох форм взаємодії: адаптивну й перетворюючу [3]. *Перетворююча* існує двох видів: 1) творча поведінка

(активність), що створює нове середовище, інакше – конструктивна активність; 2) руйнування, дезадаптивна поведінка, що не створює нового середовища, а знищує колишнє. *Адаптивну поведінку* розділяють теж на два види: 1) реактивну, яка здійснюється за типом реакції на зміну середовища; 2) цілеспрямовану. І адаптивну, і творчу поведінку Г.С. Батищев називає конструктивною поведінкою [11].

І. Якиманська [13], яка досліджувала суб'єктність як якість, що набувається, формується, проте існує внаслідок усталеної в природі життєдіяльності людини, припускає два напрямки її реалізації: *приспосувальний* і *креативний*.

Важливою є думка О.О. Реана, в тому, що типи адаптаційного процесу (активний вплив на середовище і конформне прийняття цінностей середовища) насправді розрізняються не за критерієм «*активний-пасивний*», а за критерієм «*активний*». Мова йде про активне пристосування особистості, про активні самозміни, самокорекції у відповідності з вимогами середовища. Пасивне прийняття ціннісних орієнтацій середовища без *активних* самозмін бути не може, якщо мова йде про процес *адаптації*, зазначає О.О. Реан [10].

На цьому етапі розвитку наукового пізнання виникає інтеграція соціальних і творчих процесів.

Так, з позиції Л.Б. Єрмолаєвої-Томіної [4] головними підсумками еволюції людини є унікальна здатність адаптуватися до середовища, актуалізувати при необхідності резервні здатності мозку до творчої діяльності. Здатність до адаптації й творчості – головні якості, які керують життєдіяльністю людини, хоча й не усвідомлюються нею, йдучи в глибини несвідомого, переконана Л. Б. Єрмолаєва-Томіна, вводячи поняття *соціальної творчості*.

О.І. Власова [2] вводить поняття *соціальної обдарованості*, яке включає як соціальний аспект розвитку особистості, так і творчий. За О.І. Власовою *соціально обдарована* людини – це особистість, що має значний дієвий потенціал та стійке бажання здійснення активних перетворень у соціальній сфері.

Е. Ландау [11] розкриває роздуми Джереке (1965), яка також вводить поняття «*соціальна обдарованість*» і відстоює положення, що коефіцієнт інтелекту охоплює приблизно лише десяту частину всіх істотних рис, які створюють обдарованість у соціальній сфері. Інтегральним індикатором *соціальної обдарованості* виступає *соціальна креативність*, підкреслює Р.О. Семенова. Т.М. Балобанова [11] прийшла до висновків, що соціальна активність виявляється в різних формах. *Соціальна творчість* – є вища форма соціальної активності особистості або суспільства. Активність не характеризується як чисто творча або тільки соціальна. З погляду соціології, творча активність завжди соціально спрямована. Дуже важливо те, що творча активність, як правило, соціальна, а соціальна активність не завжди має творчий характер. З одного боку, на думку Т.М. Балобанової, саме соціокультурна система суспільства сприяє (а може й перешкоджає) розвитку й становленню особистості в процесі соціалізації, а з іншого боку, особистість через процеси самореалізації вносить свій внесок у розвиток суспільства. Від успіху соціалізації залежить, наскільки особистість, засвоївши сформовані в даній культурі цінності, норми поведінки, налагодивши взаємодію з партнерами в системі соціальних зв'язків, зуміла реалізувати свої здібності, задатки,

розвинути свою творчу активність, самореалізуватися.

У своїх дослідженнях О.І. Кульчицька також виділяє поняття «соціальна творчість» як специфічний вид творчості [11].

С.В. Максимова прийшла до висновку, що коли рівень розвитку адаптивної активності низький, то людина ставить перед собою цілі, але не реалізує їх, породжує ідеї, але їх не втілює, бачить проблеми, але не вирішує їх, тобто її творчий потенціал не реалізується в рамках соціально прийнятної діяльності, що викликає внутрішню деструкцію особистості або асоціальну поведінку (деадаптацію). В результаті введення теоретичного конструкта «неадаптивна (надситуативна) активність» (В.А. Петровський) з'явилися трактування творчості як феномена неадаптивної активності (А.Г. Асмолов, В.Т. Кудрявцев, А.С. Огнев). Так, А.Г. Асмолов, у рамках соціогенетичної концепції всесторонньо обґрунтував ідею неадаптивності стосовно індивідуальності людини: справжня індивідуальність не адаптується до соціуму, а здійснює акти *соціальної творчості* [11].

О.Ю. Тургенєва [11] запропонувала свій погляд на розуміння «соціальної творчості», яка проявляється в нонконформізмі. *Соціальна творчість* – це вища форма соціальної діяльності, творчий процес, спрямований на перетворення соціального простору і створення якісно нових форм соціальних відношень і суспільного буття.

У свою чергу, І.Т. Кучерявий, О.І. Клепиков [6] переконані, що *соціальний механізм творчості* складається із взаємин, які утворюють взаємодію людей і виявляються у формі потреб, інтересів, цінностей, ідей, ідеалів та інших духовних утворювань. Людина не може реалізувати власні творчі сили, підкреслюють І.Т. Кучерявий, О.І. Клепиков, якщо суспільство у цьому не зацікавлене. Тому О.І. Ніколаєва і виділяє три поведінкові позиції реалізації творчості: *обмежена творчість, дезадаптивна творчість, інтегрована творчість*.

Вище наведений аналіз дає можливість зорієнтуватися у розумінні поняття «соціальна творчість», яке характеризується різноманітними тлумаченнями і розкриває соціальну перетворювальну сутність суб'єкта в процесі взаємодії з самим собою і з оточуючими об'єктами. Поняття «соціальна творчість» більшістю авторами розуміється як активний творчий прояв особистості в процесі різноманітних соціальних взаємодій, і притаманний людям з соціальною професією, які є екстравертованими, вдалими організаторами, емпатійними, альтруїстичними, оперативними і творчими безпосередньо у взаємодії з людьми. Це один з аспектів співвідношення соціального і творчого в житті особистості.

Так, у своїх дослідженнях Р.В. Лях [11] вважає, що постіндустріальна реальність робить світ більш різноманітним, більш мінливим. Ця лавина змін потребує нестандартної поведінки, незапрограмованих дій, а оригінальних, творчих, більш адекватних щодо обставин, які змінилися. К. Роджерс щодо цього застосовує термін «*творча адаптація*».

Відповідно у дослідженнях В.М. Ямницького [13] виявляємо, що соціально-психологічна адаптація може мати неконформістський і творчий характер. Так, девіантна форма адаптації припускає, що цілі поведінки й діяльності особистості та групи,

організації або суспільства можуть не збігатися. У такому разі можливі два варіанти адаптації – *неконформістська та інноваційна*, або *творча поведінка*. Неконформістська передбачає подолання незвичним шляхом внутрішньогрупової проблемної ситуації, що спричиняє подальші проблеми та конфлікти. Інноваційна або творча поведінка – різновид діяльності або таке виконання ролі, під час якої особистість здійснює нововведення, створює нові цінності тощо. На думку А.А. Налчаджяна, як зазначає В.М. Ямницький [13], правомірним є постановка проблеми *творчої адаптації* особистості. У цьому виявляється співзвучність позиції автора ідеям гуманістичного підходу.

Дуже важливим у розумінні взаємозв'язку соціалізації з творчим мисленням є наявність протилежного феномена, який називає О.В. Губенко [11] *творчою дезадаптацією*, так як сутність творчого інтелекту, виявляється у не пристосуванні до дійсності, а у її перетворенні. У процесі перетворення замість адаптації суб'єкта до реальності спостерігається протилежне явище протистояння, дисонансу суб'єкта стосовно об'єкта, замість гомеостазису набирає силу творча нерівновага, і не суб'єкт пристосовується до реальності, а навпаки, реальність змінюється відповідно до цілей і потреб людини (звісно, реальність трансформується і перетворюється на основі знання сутнісних законів цієї реальності).

В.М. Ямницьким [13] також було здійснено детальний аналіз психологічного дослідження взаємозв'язку між поняттями «адаптація» і «творчість», у результаті чого з'ясувалося, що деякі змістовні та процесуальні характеристики адаптації й творчості містять як спільні, так і відмінні риси. Серед спільних рис автор відзначив, що висхідним моментом обох процесів дослідники визначають *проблемну ситуацію*, яка нібито «дає старт» для включення як адаптаційних (М.І. Бобнєва, Дж. Дьюї, В. Кукартц, Ю.М. Забродін, А.А. Налчаджян, Н. А. Ошуркова та ін.), так і творчих механізмів (О.М. Матюшкін, Я.О. Пономарьов та ін.). Загальною рисою таких ситуацій є те, що вони здатні чинити фруструючий вплив як на суб'єкт процесу адаптації (А.А. Налчаджян), так і творчості (точка «креативної фрустрації», D. Sapp). Важливим наслідком подібного бачення є поширене у психології уявлення про уяву, фантазію, що може використовуватися як фундаментальний творчий (Л.С. Виготський), так і як захисний, адаптивний механізм людини (А.А. Налчаджян, Н.С. Офіцеркіна). Також слід зазначити, що до адаптивних захисних механізмів А.А. Налчаджян відносить пізнавальні процеси, цілепокладання, групові соціально-психологічні механізми і рішення задач, різні форми соціальної гнучкості, процеси спілкування і обміну інформації, інтелектуалізації індивідуального життєвого досвіду тощо.

Виходячи з теорії установки, Г.О. Горошидзе [11; 13] пояснює механізм творчої діяльності: «Творча діяльність належить до окремої сфери людської свідомості – ціннісної свідомості, що визначається установкою суб'єкта». У ході експериментального дослідження автором одержані результати, які засвідчують існування позитивної кореляції творчої активності та адаптованості особистості. В.М. Ямницький, зауважує, що позиція останнього дослідника може вважатись одним із нечисленних свідчень на користь існування безпосереднього характеру зв'язку між двома поняттями.

Теоретичний аналіз досліджень В.М. Ямницького показує, що існує поступовість, наступність процесів адаптації й творчості в динаміці психогенези людини, що

підвищення ступеня адаптованості людини як особистості створює передумови для реалізації її власного творчого потенціалу на рівні індивідуальності, тобто: *розвиток адаптаційних здібностей людини створює передумови для розвитку її творчих здібностей*. З іншого боку, прийняття тези щодо відносної незалежності виділених факторів та визначення подібності їх окремих характеристик дає підстави й для протилежного твердження: *розвиток та реалізація людиною власного творчого потенціалу сприяє підвищенню рівня її адаптованості в суспільстві* (Г. Айзенк, Г.О. Балл, Ф. Баррон, Д.Б. Богоявленська, Д. Векслер, В.І. Вернадський, А. Маслоу, Н.Н. Мельникова, Г. Олпорт, Д. Пірс, В.А. Петровський, Я.О. Пономарьов, К. Роджерс, В. Роттенберг, Є. Торчинська, В. Франкл та інші) [13]. В.М. Ямницький вводить поняття «*життєтворча адаптивність*».

Отже, *адаптивний* і *творчий* процеси співіснують та доповнюють один одного і на рівні психіки людини, і на рівні цілісних суспільств та культур, і на глобальному рівні еволюційного розвитку матерії. Обидва види активності – *перетворювальний* і *адаптивний* є однаково необхідними як для розвитку окремої людини, так і суспільства. У реальному житті обидва процеси – *перетворювальний* та *стабілізуючий*, обидва види активності тісно переплетені і повністю неподільні. Вони інтегровані та взаємозумовлені, проте це саме різні види активності і можливий варіант домінування одного з них (В.М. Ямницький) [11; 13].

Важливим аспектом в аналізі взаємозв'язку адаптації і творчості є розробки В.О. Моляко [7; 8] щодо творчої діяльності особистості, її готовності до творчої дії і реалізації своїх цілей у випадку вирішення нових проблем, подолання труднощів, безвихідних положень, нестандартних ситуацій і т.д. Включеність особистості у процес творчої діяльності, передбачає як *адаптивну* її сторону функціонування, під час якої відбувається відповідна дія, так і *творчу* – реалізація задуму і отримання творчого продукту. Творча людина розглядається В.О. Моляко [8] як така, що має вищий ступінь розвитку підготовленості до конкретних видів діяльності, до життя в цілому, до зміни стилів поведінки, до пошуку виходу з кризових станів, до найбільш конструктивної, раціональної поведінки в, так званих, межових станах, часом навіть, в умовах катастрофи. Тому творчість повинна стати нормою професійної діяльності та підготовки до неї, кожен фахівець має бути творчим. Таким чином, за І. М. Білою, творчість, творча діяльність є потребою людини, що забезпечує не лише її адаптацію у середовищі, а також прогрес, еволюцію самого середовища, суспільства.

Отже, вище наведений аналіз дає можливість зорієнтуватися у розумінні інтегрального терміна «*творча адаптація*», який характеризується новим, оригінальним пристосуванням індивіда до соціального швидко плинного середовища, створюючи соціально цінні і нестандартні продукти, успішно самореалізуючись у ньому на підставі незахисних адаптивних механізмів. Цей вид адаптації існує як інноваційний, з творчо соціальним підходом і складає основу для розвитку творчої соціалізації особистості.

На підставі подальшого аналізу взаємозв'язку двох процесів: соціалізації і творчості, – стало можливим розглядати поняття «*творчої соціалізації*», яке недавно з'явилося у вітчизняних і зарубіжних дослідженнях. Трактуювання його неоднозначне, оскільки кожен науковець розглядає це поняття через призму власних досліджень. Так,

Л.В. Коломийченко вважає, що ефективність соціального розвитку як результату соціалізації-індивідуалізації обумовлена дією різних факторів. Соціальний розвиток можливий лише тоді, коли людина не тільки повторює вже існуючий соціальний досвід попередніх поколінь, але доповнює і поглиблює його творчістю нового. Суть успішного соціального розвитку може бути представлена саме в *творчій соціалізації* і індивідуалізації, в створенні людиною себе і нової культури в умовах мінливого соціального буття [5]. В свою чергу, О.А. Туріна, виходячи з культурно-мистецького середовища, запропонувала розглядати *творчу соціалізацію* як найвищий щабель соціалізації людини в середовищі – активне входження особи у світ суспільства шляхом творчо-перетворюючої дії задля позитивної зміни в процесі освоєння традицій, норм і цінностей культури [12]. Творча соціалізація особи відбувається завдяки індивідуальній творчій діяльності, продуктам окремих творів мистецтва, національним і регіональним стилям, певним художнім течіям, епохам і культурам. Отже, феномен *творчої соціалізації* існує на перехресті двох понять – *творчість* і *соціалізація*, кожне з яких має високий культурний потенціал із достатньо потужним спектром адаптаційних механізмів [11].

Підсумовуючи слід сказати, що нами був проведений теоретико-методологічний аналіз наукових праць, підходів, концепцій, які висвітлювали взаємозв'язок процесів соціалізації і творчості. На його основі було виявлено взаємозалежність розвитку соціального середовища від творчих звершень особистості, і, навпаки, реалізація творчих задумів особистості – від суспільного простору. Дана взаємозалежність розглядалася через призму процесів пасивної і активної соціалізації, соціальної творчості, соціальної креативності, соціальної обдарованості, творчої адаптації, життєтворчої адаптованості і творчої соціалізації.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Теоретично обґрунтовано, що зміст і структура *творчої соціалізації особистості* проявляються у: соціальній творчості, соціальній креативності як вищих формах соціальної активності особистості або суспільства; творчій адаптації як процесі змін, перебудові соціальних ситуацій на основі незахисних адаптивних механізмів. Тому творча соціалізація є найвищим щаблем соціалізації людини в середовищі.

Встановлено, що творча соціалізація – це процес стійкої, загальної адаптованості на підставі активізації незахисних адаптаційних механізмів психіки, що призводить до систематизації, конструювання, інтегрування особистістю образу світу і проявляється у майстерності, винахідливості, творенні нових, корисних продуктів діяльності, а також у соціальній лабільності, в якій здійснюється її творче самовизначення.

Перспективами подальших досліджень є вивчення умов розвитку творчої соціалізації на різних вікових етапах.

Список використаних джерел

1. Алдер Г. С. Q, или Мускулы творческого интеллекта / Гарри Алдер. – Пер. с англ. С. Потапенко. – М.: ФАИР-ПРЕСС, 2004. – 496 с.
2. Власова О. І. Актуальні проблеми побудови концепції соціальної обдарованості / О. І. Власова // Обдарована особистість – пошук, розвиток, допомога : матеріали доповідей та повідомлень на Міжнар. наук.-практ. конф., 27-29 квіт. 1998 р. – К. : Гнозис, 1998. – 584 с.

3. Дружинин В.Н. Психология общих способностей / В.Н. Дружинин. – СПб.: Издательство «Питер», 1999. – 368 с.
4. Ермолаева-Томина Л. Б. Креативность как реализация потенциальных возможностей человека / Л. Б. Ермолаева-Томина // Современные технологии обучения художественно-графическим дисциплинам : сборник. – М. : Прометей, 2001.
5. Коломийченко Л. В. Концепция и программа социального развития детей дошкольного возраста / Л. В. Коломийченко. – Пермь, 2002. – 115 с.
6. Кучерявий І. Т. Творчість – основа розвитку потенційних джерел особистості : навч. посібник / І. Т. Кучерявий, О. І. Клепиков. – К. : Вища шк., 2000. – 288 с.
7. Куц О.С. Аналіз методологічних підходів до вивчення психофізіологічних особливостей особистості у творчій діяльності / О.С. Куц // Вісник проблем біології і медицини. – 2015. – Вип. 4, Том 1 (124). – С. 27–30.
8. Моляко В.А. Процесс творческой деятельности / Валентин Олексійович Моляко // Материалы Вторых международных Костюковских чтений. – К. – 1994. – С. 81-84.
9. Музика О. Л. Цінності обдарованої особистості / О. Л. Музика // Обдарована дитина. – 1998. – № 4. – С. 6-10.
10. Реан А.А. Психология личности. Социализация, поведение общение / А.А. Реан. – СПб.: «прайм – ЕВРОЗНАК», 2004. – 416 с. – (Проект «Мэтры психологии»).
11. Сторож О. В. Психологічні особливості творчої соціалізації старшокласників : дис. ...канд.. психол. наук. : 19.00.01/ Олена Василівна Сторож. – К., 2011. – 358 с.
12. Туріна О. А. Культуротворчі чинники творчої соціалізації особи / О.А.Туріна // Вісник Книжкової палати. – 2011. – № 1. – С. 35-40.
13. Ямницький В. М. Психологія життєтворчої активності особистості : монографія / В. М. Ямницький. – Одеса : СВД Черкасов М. П. ; Рівне : РДГУ, 2004. – 360 с.

References transliterated

1. Alder G. CQ, ili Muskuly tvorcheskogo intellekta / Garri Alder. – Per. s angl. S. Potapenko. – M.: FAIR-PRESS, 2004. – 496 s.
2. Vlasova O. I. Aktualni problemy pobudovy kontseptsii sotsialnoi obdarovanosti / O. I. Vlasova // Obdarovana osobystist – poshuk, rozvytok, dopomoha : materialy dopovidei ta povidomlen na Mizhnar. nauk.-prakt. konf., 27-29 kvit. 1998 r. – K. : Hnozys, 1998. – 584 s.
3. Druzhynyn V.N. Psykholohyia obshchych sposobnostei / V.N. Druzhynin. – SPb.: Yzdatelstvo «Pyter», 1999. – 368 s.
4. Ermolaeva-Tomyna L. B. Kreatyvnost kak realizatsiya potentsyalnykh vozmozhnostei cheloveka / L. B. Ermolaeva-Tomyna // Sovremennye tekhnolohyy obucheniya khudozhestvenno-hrafycheskym dystsyplynam : sbornyk. – M. : Prometei, 2001.
5. Kolomyichenko L. V. Kontseptsyia y prohramma sotsyalnoho razvytyia detei doshkolnoho vozrasta / L. V. Kolomyichenko. – Perm, 2002. – 115 s.
6. Kucheriavyi I. T. Tvorchist – osnova rozvytku potentsiinykh dzherel osobystosti : navch. posibnyk / I. T. Kucheriavyi, O. I. Klepikov. – K. : Vyshcha shk., 2000. – 288 s.
7. Kushch O.S. Analiz metodolohichnykh pidkhodiv do vyvchennia psykhofiziolohichnykh osoblyvostei osobystosti u tvorchii diialnosti / O.S. Kushch // Visnyk problem biolohii i medytsyny. – 2015. – Vyp. 4, Tom 1 (124). – S. 27–30.
8. Moliako V.A. Protsess tvorcheskoi deiatelnosti / Valentyn Oleksiiovych Moliako // Materyaly Vtorykh mezhdunarodnykh Kostiukovskykh chtenyi. – K. – 1994. – S. 81-84.
9. Muzyka O. L. Tsinnosti obdarovanoi osobystosti / O. L. Muzyka // Obdarovana dytyna. – 1998. – № 4. – S. 6-10.
10. Rean A.A. Psykholohyia lychnosti. Sotsyalyzatsyia, povedenye obshchenye / A.A. Rean. – SPb.: «praim – EVROZNAK», 2004. – 416 s. – (Proekt «Mэтры psykholohyy»).

11. Storozh O. V. Psykholohichni osoblyvosti tvorchoi sotsializatsii starshoklasnykiv : dys. ...kand.. psykhol. nauk. : 19.00.01/ Olena Vasylivna Storozh. – K., 2011. – 358 s.
12. Turina O. A. Kulturotvorchi chynnyky tvorchoi sotsializatsii osoby / O.A.Turina // Visnyk Knyzhkovoї palaty. – 2011. – № 1. – S. 35-40.
13. Yamnytskyi V. M. Psykholohiia zhyttietvorchoi aktyvnosti osobystosti : monohrafiia / V. M. Yamnytskyi. – Odesa : SVD Cherkasov M. P. ; Rivne : RDHU, 2004. – 360 s.

Storozh O.V. Theoretical basis of creative socialization of personality studying. This article is devoted to the theoretical basis of creative socialization of personality studying. The analysis of scientific sources revealing views on "passive" and "active" socialization was carried out. In particular, the active and passive reactions of the environment formation "customly" (the process of assimilation) and adaptation to existing conditions (the active role of the environment is the process of accommodation), which occur in parallel, exist in unity and are important for the implementation of the goals that we set for ourselves. The concepts of "social creativity", "social giftedness" and "social giftedness" were investigated. It was found out that these concepts reveal the social transforming essence of the subject in the process of interaction with itself and with surrounding objects. The concepts of "creative adaptation", "creative maladjustment", "creative adaptationing" were explained. It was found that some substantive and procedural characteristics of adaptation and creativity have both similar and distinctive features. The researchers determine the main upward point of both processes as *the problem situation*, which "starts" turning on either adaptive or creative mechanisms. It was analyzed that the concept of "creative adaptation" is characterized by a new, original adaptation of the individual to the quickly changing social environment, creating socially valuable and non-standard products with successful self-realization in it on the basis of unprotecting adaptive mechanisms. This kind of adaptation exists as an innovative, one, which includes creative social approach and forms the basis for the development of creative socialization. It was found out that creative socialization is a process of stable, general adaptation on the basis of activation of unprotecting adaptive mechanisms of the mentality, which leads to the systematization, construction, integration of the image of the world by the personality and manifests itself in skills, ingenuity, creation of new and useful products of activity, as well as in social lability, where its creative self-determination is carried out.

Key words: socialization, adaptation, creative socialization, creative self-realization, accommodation, assimilation, social creativity, creative giftedness, creative adaptation, intellectual giftedness.